

УДК 329.78(438:477.41)»1801/1920»(045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-7>

Зінаїда СВЯЩЕНКО,
orcid.org/0000-0001-5845-3115
доктор історичних наук,
професор кафедри всесвітньої історії та методик навчання
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(Умань, Черкаська область, Україна) z.sviashchenko@udpu.edu.ua

Віталій ТАЦІЄНКО,
orcid.org/0000-0003-3372-9765
кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(Умань, Черкаська область, Україна) tatsiyenko1990@ukr.net

ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛЬСЬКИХ МОЛОДІЖНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В КИЇВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Стаття присвячена комплексному дослідженню процесу участі поляків у громадському житті Київської губернії в кінці ХІХ – початку ХХ ст. Після 1863 р. настає період консолідації поляків в протистоянні російському самодержавству, що проявився у створенні та участі в напівлегальних молодіжних організацій.

Мета статті – полягає у комплексному вивченні діяльності польських молодіжних організацій Київської губернії наприкінці ХІХ – початку ХХ ст.

Значною мірою до питання дослідження польських молодіжних організацій в Київській губернії торкаються О. Білобровець, С. Баженова, Є. Степанович, С. Оліпер, М. Коженювський, С. Янковський, В. Некраш, С. Зелінський, К. Скишинський та ін.

Досліджено діяльність польських молодіжних організацій «Корпорація», «Полонія», «Філареція». Наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. суспільно-політичне життя перемістилося в середовище польської молоді, що навчалася в Київському університеті та інші освітні заклади губернії. Польська студентська молодь була активним учасником всіх громадських та політичних процесів, а їхні організації виступали за збереження національної ідентичності. Основними завданнями організації були: відстояти незалежність Польщі, патріотичне виховання польської молоді на Правобережній Україні. Незважаючи на різні ідеологічні протиріччя, молодіжні організації намагалися зберегти свою автономію, керувати життям студентського середовища та співіснувати.

В цей час під впливом суспільно-політичних змін виникає харцерський рух, що спочатку мав на меті заповнити вільний позаурочний та позауніверситетський час, а з початком Першої Світової війни харцерство стає розширеним військовим формуванням.

Велика увага у діяльності молодіжних організацій була приділена організаційній та просвітницькій роботі, військовій підготовці.

Ключові слова: студентська молодь, молодіжні організації, поляки, Київська губернія, харцерський рух.

Zinaida SVYASCHENKO,
orcid.org/0000-0001-5845-3115
Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History),
Professor at the Department of World History and Methods of Teaching
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University
(Uman, Cherkasy region, Ukraine) z.sviashchenko@udpu.edu.ua

Vitaliy TATSIYENKO,
orcid.org/0000-0003-3372-9765
PhD (History), Assistant Professor at the History of Ukraine Department
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University
(Uman, Cherkasy region, Ukraine) tatsiyenko1990@ukr.net

ACTIVITIES OF POLISH YOUTH ORGANIZATIONS IN THE KYIV PROVINCE AT THE END OF THE 19TH – BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

The article is devoted to a comprehensive study of the process of participation of Poles in the public life of the Kyiv province at the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries. After 1863, there was a period of consolidation of the Poles in opposition to the Russian autocracy, which manifested itself in the creation and participation in semi-legal youth organizations.

The purpose of the article is to comprehensively study the activities of Polish youth organizations in the Kyiv province at the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries.

To a large extent, this issue was dealt with in studies by O. Bilobrovets, S. Bazhenova, E. Stepanovych, S. Oliner, M. Kozhenovskiy, S. Yankovskiy, V. Nekrash, S. Zelinskyi, K. Skshinskyi, and others.

The activity of the Polish youth organizations “Corporation”, “Polonia”, “Filaretsia” was studied. At the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries social and political life moved to the environment of Polish youth studying at Kyiv University and other educational institutions of the province. Polish student youth were active participants in all public and political processes, and their organizations advocated the preservation of national identity. The main tasks of the organizations were: to defend Poland’s independence, patriotic education of Polish youth in Right-Bank Ukraine. Despite various ideological contradictions, youth organizations tried to maintain their autonomy, manage the life of the student environment and coexist.

At that time, under the influence of socio-political changes, the scouting movement emerged, which initially had the goal of filling free extracurricular and non-university time, and with the beginning of the First World War, scouting became an expanded military formation.

Great attention in the activities of youth organizations was paid to organizational and educational work, military training.

Key words: student youth, youth organizations, Poles, Kyiv province, scout movement.

Постановка проблеми. Поразка Січневого повстання 1863 р. стала приводом до посилення антипольської політики російським урядом, яка поширювалася на політичне, соціально-економічне, громадське, приватне життя. Кінець XIX – початок XX ст. – період консолідації поляків в протистоянні російському уряду, що проявився у створенні та участі в напівлегальних студентських та молодіжних організацій. Революція 1905–1907 рр. дала можливість відкрито провадити громадсько-політичну діяльність, хоч і на короткий термін. Громадську активність найперше провили: студенти, польська шляхта, інтелігенція. Діяльність молодіжних організацій допоможе створити загальну картину суспільно-політичного життя поляків кінця XIX – початку XX ст.

Аналіз досліджень. Комплексного дослідження, яке б змальовувало повну картину діяльності молодіжних організацій в Київській губернії зазначеного періоду немає, однак в українській та польській історіографії представлені окремі аспекти заявленої теми. У розвідках О. Білобровець, С. Баженової, Є. Степанович йде мова про суспільно-політичне життя Правобережжя у другій половині XIX – початку XX ст., характеризується студентські організації «Корпорація», «Полонія», «Філареція». У дисертації С. Оліпер окремий розділ присвячений громадсько-політичному життю Правобережної України кінця XIX – початку XX ст., де окремо згадується про молодіжні та студентські організації. Праці С. Янковського, В. Некраша, С. Зелінського при-

свячені створенню та діяльності харцерського руху в містах Київської губернії (Київ, Умань, Бердичів), молодіжній організації «Полонія». Більш ґрунтовно про діяльність молодіжних, студентських організацій та харцерський рух йдеться у монографії М. Коженювського.

Мета статті – полягає у комплексному вивченні діяльності польських молодіжних організацій Київської губернії наприкінці XIX – початку XX ст.

Виклад основного матеріалу. Молодіжні організації, що виникли наприкінці XIX – на початку XX ст. ставали фундаментом до створення політичних партій націоналістичного, демократичного та соціалістичного спрямування.

Польська молодь вступала до організацій, які були засновані ще в другій половині XIX ст. Однією з перших постала організація «Корпорація», яка була створена після 1863 р. Це була таємна учнівська організація, яка прагнула вивчати рідну мову, польську історію і літературу, а також протистояти антипольській політиці в галузі освіти. Лекції в гуртках самоосвіти проводили студенти Київського університету. «Корпорація» декілька разів змінювала своє політичне забарвлення, але завжди мала на меті ідею збереження національної ідентичності та незалежність Польщі (Jankowski, 1966: 129).

У 1884 р. створено «Корпорацію польських студентів» в Києві. Протягом 1890–1895 рр. осередки «Корпорації» об’єдналися, створивши «Київську корпорацію польських студентів». Всього було

засновано 26 гуртків за напрямками (навчальний, науковий, літературний і т. д.), які незалежно від тематичної спрямованості в суспільно-політичному плані поділилися на «червоні» (радикально налаштовані) і «білі» (помірквані або консервативні). Такий поділ відбувся через те, що, починаючи з кінця 80-х рр. XIX ст., у середовище студентської молоді потрапляють марксистські ідеї та відповідна література. Це, в свою чергу, ще більше загострює протистояння в середині «Корпорації» (Баженова, 2018: 52).

Членами «Корпорації» могли бути тільки поляки. Крім самоосвіти, займалися матеріальною допомогою та моральною підтримкою студентської молоді. Керівним органом були Загальні збори, що контролювали роботу гуртків. Тут слід виділити соціальний, гурток економіки, природничих наук, історії права. Комісія у справах учнів загальноосвітніх шкіл займалась організацією гуртків для учнів шкіл у губерніях, проведенні лекцій, літературних вечорів (Коженювський, 2015: 522).

Послаблення діяльності «Корпорації» відбулося в 1910–1913 рр. через арешти керівного складу. У 1910 р. заарештували голову С. Моравського, С. Вонсовського, Л. Коха, К. Совадського, В. Чижевського, А. Марушевського, Ч. Хожельського, секретарку М. Загурську. Заарештовані, крім Загурської, були вислані до Астраханської, Олонецької, Вологодської і Архангельської губерній (Grzymałowski, 2001: 133–134).

Розбіжності між студентами в «Корпорації» через політичні погляди спричинили розкол і створення організації націоналістичного спрямування «Полонія». Організація засадничих структур припала на 1901–1902 рр. й згуртувала навколо себе студентів університету Св. Володимира, Політехніки та інших закладів. Перший статут «Полонії» складався з 125 статей, в основній частині зазначалося, що «Полонія» – це організація польської молоді демократичного і націоналістичного спрямування. Уся класова боротьба була зламаною «межею», оскільки підривала принцип національної солідарності. Розділ, присвячений програмі самоосвіти, на перше місце ставив вивчення польської історії та літератури. Від початку заснування організації її очолювали члени «Національної Ліги» («Liga Narodowa»). Першим головою «Полонії» був Станіслав Зелінський (Zieliński, 2016: 16).

У своєму складі «Полонія» мала гуртки з 6–10 осіб за спрямуванням. В 1909 р. за агентурними відомостями було відомо, що 64 особи організації працювали в 5 гуртках: 22 члени – в

соціальному; 8 – в природничому, 16 – в літературному, 13 – в філософському, 5 – в історичному. Перший етап діяльності організації припадає на 1901–1905 рр. Пожвавлення роботи відбувається в 1908–1912 рр. Останній період припав на 1913–1919 рр., коли «Полонія» активно долучалася до створення інших організацій національно-демократичного спрямування (Коженювський, 2015: 534, 537).

«Полонія» долучалася й до діяльності «Польського гімнастичного товариства», де членів організації готували до військової служби, робили гімнастичні вправи, стріляли, бігали. Організація «ЗЕТ» («ZET») через побоювання участі націоналістичної молоді в діяльності організацій соціалістичного спрямування, заборонила вступати до «ЗЕТу», але дозволила проводити вишкіл (Skrzyński, 2022: 71–72).

У 1912 р. створено студентську організацію «Філареція», що мала на меті здобути незалежність Польщі. При «Філареції» діяли гуртки самоосвіти, керівним органом яких були загальні збори, що переобиралися щороку. Учнівська комісія займалася організацією роботи учнівських товариств, проводила читання рефератів, влаштовувала гуртки самоосвіти. Агітаційна комісія поширювала ідеї організації в маси. Освітня – організовувала польські школи, читання лекцій, утримувала бібліотеки тощо (Коженювський, 2015: 547).

Першим президентом став В. Байєр. До складу правління входили: С. Бенецький (студент Політехніки), Б. Шацький, В. Корсак, В. Круковський (студент університету Св. Володимира), Й. Вархаловський. Станом на 1913 р. «Філареція» складалась з «Старшого» та «Молодшого» гуртків (Степанович, 1998: 109–110).

У «Філареції» була група патронів, серед яких виділяють: В. Балицького, С. Бромірського, П. Хойновського, В. Ярошевича, В. Юзевського, Р. Кноля, Ф. Станіславського (Bartoszewicz, 2007: 18).

Діяльність організації похитнули арешти 1913 р., під час яких було заарештовано майже весь керівний склад «Філареції». Серед них – В. Байєр, Б. Шацький, А. Савіцький. На початку 1915 р. у «Філареції» відбувається розкол через ідеологічні розбіжності, що призводить до об'єднання «Філареції», «Корпорації» та «Спілки поступово-самостійницької молоді» (Коженювський, 2015: 552).

Зростання активності поляків спричинило структурування позашкільного та позауніверситетського повсякденного життя, що слугувало пробудженню національної ідентичності. Пра-

вобережжя стало місцем розгортання харцерського руху.

Думку про створення харцерського руху в Києві подав студент Київського університету Юзеф Дибовський, член організації «Полонія». У 1912 р. виник перший харцерський загін. Очільником загону став Владислав Некраш, заступником – Юзеф Дибовський. У 1913–1914 рр. загін розвивається до розміру взводу, і формується окремий жіночий загін. В 1914 р. крім очільників, харцерську присягу склали: В. Козловський, К. Камінський, К. Мацкевич, С. Рогозинський, С. Гжималовський. Згодом члени «Полонії» вирішують поширювати рух на інші території, крім Києва. З початком Першої Світової війни військова молодь пішла на фронт. У 1915 р. команда Штабу Київського Війська і Вища Харцерська ставка на Русі проходили двомісячні курси в Києві. Усією військовою роботою керував Стефан Радомський, голова «Соколу» та Харцерського Штабу на Русі. Інструктором був Шимановський з Варшави. Водночас, необхідно було надавати медичну допомогу військовим, які лежали в госпіталях. У Києві скаути волонтерили у шпиталі Польського Червоного Хреста (вул. Терещенківська), відвідували санітарні курси влаштовувалися на роботу фельдшерами. Службу несли переважно вночі, замінюючи санітарок. У зв'язку з великим напливом польських біженців з районів бойових дій, насамперед з Царства Польського, скаути співпрацювали з Громадським комітетом Польського товариства допомоги жертвам війни. У їхні обов'язки входило опитувати біженців, звітувати про пророблену роботу. Робота в госпіталях і громадських комітетах проходила не лише в Києві, а й в провінції, куди доставляли матеріальну допомогу постраждалим від війни, військовополоненим, яким надавали роботу в селі і розміщували в безпечному місці (Nekrasz, 2011: 96–99).

На кінець листопада 1914 р. на Правобережжі діяло 82 харцерства, у травні 1915 р. – 209. Філії патрулів скаутів виникли в Умані, Бердичеві,

Вінниці, Житомирі, Рівному та інших містах (Sedlaczek, 1936: 13).

Матеріали з історії харцерського руху Правобережжя вміщені на шталгах журналу «Молодість» (“Młodzież”), що був заснований у 1916 р. в Києві. Редакторкою журналу була Софія Гжималовська (Білобровець, 2014: 69).

Харцери не полишали думки про створення легальної організації, у статуті Товариства «Польський скаут», ймовірно укладеному у 1916 р., зазначалося, що Товариство має право укласти угоди з спортивними та гімнастичними товариствами, вступати до різних спілок та організацій, влаштовувати екскурсії, виставки, поїздки тощо. Керівними органами визначались Загальні збори та Комітет (Коженювський, 2015: 503).

У 1907–1914 рр. значного поширення на Правобережній Україні набули різноманітні польські громадські та римо-католицькі благодійні товариства. У Києві виникає товариство «Братня допомога студентів-поляків», головою якого був студент Фелікс Обідзинський, секретарем – Вацлав Сонгайло. Серед керівників товариства були члени «Корпорації» та «Полонії» (Оліпер, 2016: 173).

Висновки. Таким чином, поляки не могли стояти осторонь від суспільно-політичних та революційних процесів, які відбувалися на Правобережній Україні, та в Київській губернії зокрема. Через юридичну заборону засновувати свої організації, поляки брали участь у діяльності конспіративних організацій.

З кінця XIX – початку XX ст. поляки почали створювати свої організації та товариства, членами яких переважно були польські студенти. Фактично молодіжні організації стали ареною боротьби за національну ідентичність. У діяльності «Корпорації», «Полонії», «Філареції», попри їхні ідеологічні відмінності, була схожість – відданість самостійницьким гаслам. Під егідою націоналістичних молодіжних організацій був заснований польський харцерський рух.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bartoszewicz H. Kijowska Filarecja. Z dziejów polskich organizacji niepodległościowych na Ukrainie przed wybuchem rewolucji rosyjskiej. Polska i jej wschodni sąsiedzi, ser. «Studia Wschodnioznawcze». Red. A. Andrusiewicz. T. 8. Rzeszów, 2007. S. 16–28.
2. Grzymałowski St. Polska młodzież akademicka w Kijowie 1834–1918. Wspomnienia z Kijowa. T. VI. Wyd. SWPK. Wrocław, 2001. 524 s.
3. Jankowski Stanisław H. O harcerstwie na Rusi i w Rosji w latach 1914–1920. Pamiętnik Kijowski. T. 3. 1966. S. 128–138.
4. Nekrasz W. Harcerze w Bojach. Przyczynek do udziału młodzieży polskiej w walkach o niepodległość ojczyzny w latach 1914–1921. Związek harcerstwa Rzeczypospolitej. Warszawa, 2011. 215 s.
5. Sedlaczek S. Harcerstwo polskie na Rusi i w Rosji. 1913–1920. Warszawa, 1936. 104 s.
6. Skrzyński K. Wspomnienia z lat 1891–1917. ASP Adam Skrzyński, 2022. 434 s.

7. Zieliński S. Liga Narodowa na Rusi 1890–1920: fragment historii pracy polskiej na kresach południowo-wschodnich. Wstęp i opracowanie Adam Wątor. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2016. 116 s.

8. Баженова С. До питання про діяльність польської молодіжної організації «Корпорація» в Правобережній Україні (1890 – 1904 рр.). Науковий вісник Чернівецького університету : Історія. 2018. № 2. С. 50–63.

9. Білобровець О. Діяльність польських організацій націоналістичного спрямування на Правобережній Україні на початку ХХ ст. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Історія. 2014. Вип. 2(1). С. 66–71.

10. Коженювський М. За золотими ворітьми. Суспільно-культурна діяльність поляків у Києві в 1905–1920 роках. Київ: Дух і Літера, 2015. 664 с.

11. Оліпер С. І. Громадсько-політичне життя польської меншини Правобережної України 90-х рр. ХІХ – на початку ХХ століття. дис. ... канд. іст. наук.: 07.00.01 – Історія України. Каміанець-Подільський, 2016. 275 с.

12. Степанович Є. П. Діяльність польського студентського товариства «Філареція». Наукові записки НаУКМА : Історія. 1998. Т. 3. С. 107–114.

REFERENCES

1. Bartoszewicz H. (2007) Kijowska Filarecja. Z dziejów polskich organizacji niepodległościowych na Ukrainie przed wybuchem rewolucji rosyjskiej [Kiev Filaretsia. From the history of Polish independence organizations in Ukraine before the outbreak of the Russian revolution]. Polska i jej wschodni sąsiedzi, ser. “Studia Wschodnioznawcze”. Red. A. Andrusiewicz. 8, 16–28. [in Polish].

2. Grzymałowski St. (2001) Polska młodzież akademicka w Kijowie 1834–1918. Wspomnienia z Kijowa [Polish academic youth in Kiev 1834–1918. Memories from Kiev]. T. VI. Wyd. SWPK. Wrocław. 524 s. [in Polish].

3. Jankowski S. H. (1966) O harcerstwie na Rusi i w Rosji w latach 1914–1920 [About scouting in Ruthenia and Russia in the years 1914–1920]. Pamiętnik Kijowski – Kiev diary, 3, 128–138. [in Polish].

4. Nekrasz W. (2011) Harcerze w Bojach. Przyczynek do udziału młodzieży polskiej w walkach o niepodległość ojczyzny w latach 1914–1921 [Scouts in Battle. Contribution to the participation of Polish youth in the struggle for independence of the homeland in the years 1914–1921]. Związek harcerstwa Rzeczypospolitej. Warszawa. 215 s. [in Polish].

5. Sedlaczek S. (1936) Harcerstwo polskie na Rusi i w Rosji. 1913–1920 [Polish scouting in Ruthenia and Russia. 1913–1920]. Warszawa. 104 s. [in Polish].

6. Skrzyński K. (2022) Wspomnienia z lat 1891–1917 [Memories from 1891–1917]. ASP Adam Skrzyński. 434 s. [in Polish].

7. Zieliński S. (2016) Liga Narodowa na Rusi 1890–1920 : fragment historii pracy polskiej na kresach południowo-wschodnich [The National League in Ruthenia 1890–1920: a fragment of the history of Polish labor in the south-eastern borderlands]. Wstęp i opracowanie Adam Wątor. Szczecin : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. 116 s. [in Polish].

8. Bazhenova S. (2018) Do pytanja pro diialnist polskoi molodizhnoi orhanizatsii “Korporatsiia” v Pravoberezhnii Ukraini (1890 – 1904 rr.) [Regarding the activity of the Polish youth organization “Corporation” in Right-Bank Ukraine (1890-1904)]. Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu : Istoriiia. – Scientific Bulletin of Chernivtsi University: History. 2. 50–63. [in Ukrainian].

9. Bilobrovets O. (2014) Diialnist polskykh orhanizatsii natsionalistychnoho spriamuvannia na Pravoberezhnii Ukraini na pochatku XX st. [Activities of Polish nationalist organizations in Right-Bank Ukraine at the beginning of the 20th century]. Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriiia : Istoriiia. – Scientific notes of Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University. Series: History. 2(1). 66–71. [in Ukrainian].

10. Kozhenovskiy M. Za zolotymy voritmy. Suspilno-kulturna diialnist poliakiv u Kyievi v 1905–1920 rokakh [Behind the golden gates. Socio-cultural activity of Poles in Kyiv in 1905–1920]. Kyiv: Dukh i Litera, 2015. 664 s. [in Ukrainian].

11. Oliper S. I. Hromadsko-politychne zhyttia polskoi menshyny Pravoberezhnoi Ukrainy 90-kh rr. ХІХ – na pochatku ХХ stolittia [Social and political life of the Polish minority in Right-Bank Ukraine in the 1900s – at the beginning of the 20th century]. dys. ... kand. ist. nauk.: 07.00.01 – Istoriiia Ukrainy. Kamianets-Podilskiy, 2016. 275 s. [in Ukrainian].

12. Stepanovych Ye. P. (1998) Diialnist polskoho studentskoho tovarystva “Filaretsiia” [Activities of the Polish student society “Filaretsia”]. Naukovi zapysky NaUKMA : Istoriiia. – Scientific notes of NaUKMA: History. 3. 107–114. [in Ukrainian].